

dr. Svanibor Pettan

IZBRANI ASPEKTI IZ ZAKLADNICE ZUNAJEVROPSKIH IZKUŠENJ

»Nebo je črno,

Zemlja je modra. Gagarin«

(grafit na stavbi nasproti Akademije

za glasbo v Ljubljani)

Predigra

V pričujočem prispevku je poudarek na dogodkih, o katerih raziskovalci običajno ne poročamo v »resnih« prispevkih, pa so kljub temu del naših izkušenj. Marsikdo med nami je imel tragikomična doživetja (nekateri bolj tragična, drugi bolj komična, odvisno od končnega izida) že ob iskanju sredstev za raziskovanje zunajnacionalnega prostora, še posebej zunaj Evrope, da ne omenjam pogajanj o teh temah z morebitnimi mentorji in neposrednih razmer na svetovnem terenu. Menim, da je vpogled v izkušnje raziskovalca lahko poučen (hkrati pa tudi zabaven), zato vas vabim na kronološki sprehod po nekaterih svojih raziskovalnih poteh. Vsako od treh »dejanj« vključuje strnjen potek priprav, mnenja mentorjev, težave in pomoč na terenu ter nekaj poučnih misli.

Prvo dejanje: Zagreb - Zanzibar

Med dodiplomskim študijem muzikologije na zagrebški univerzi (1979-1983) sem začutil, da pri muzikoloških predmetih s poudarkom na eni »vrsti« glasbe (zahodna klasična ali umetna glasba) in etnomuzikologiji s poudarkom na ljudski glasbi v nacionalnem okviru marsikaj manjka. Iz literature, po kateri sem brskal večinoma samoiniciativno, in na podlagi takrat še razmeroma težje dostopnih posnetkov, sem spoznaval različne »ne-zahodne« klasične oziroma umetne glasbe, ljudskoglasbene tradicije z različnih koncev sveta ter druge glasbe, jih doživljal kot mešanico raznovrstnih vsebin in jih postopoma nehal tlačiti v namišljene predale. V Jugoslaviji kot članici skupnosti »neuvrščenih« držav je bilo takrat veliko študentov iz Afrike in Azije. Obiskoval sem njihove javne in interne

prireditve ter z nekaterimi navezal prijateljske stike. Takoj po izbiri Zanzibarja za raziskovalno področje sem se pri prijateljih iz Tanzanije začel učiti svahili. Hkrati sem zbiral literaturo in posnetke ter iskal možnosti za financiranje poti in bivanja. Nekatero državno institucije so mi sicer podarile nekaj svojih izdelkov (knjige, nosilci zvoka, prehrambni izdelki), o sponzoriranju dodiplomskega študenta pa ni hotel nihče niti slišati. Potovanje in skromno bivanje sem na koncu plačal iz lastnih prihrankov in posojil, z ostankom denarja sem kupil cenene vzhodnonemške magnetofonske trakove in filme, snemalno opremo pa mi je posodil zagrebški inštitut za etnologijo in folkloristiko.

Kako je predlagano temo sprejel mentor? Brez zadržkov, kljub glasnim očitkom nekaterih kolegov, češ zakaj hodim raziskovat drugam, ko je »doma« še toliko neraziskanega, etnomuzikologov pa tako ali tako kronično primanjkuje. Terensko delo sem opravil v dveh mesecih po značilnem modelu ekstenzivnega raziskovanja. Glasbo sem snemal v mestih in na podeželju, v gozdovih, stanovanjih in na šolah, na svatbah in koncertih; na mojo prošnjo in v avtentičnem okolju. Na podlagi opazovanja in s pogovori sem hkrati spoznaval tudi zunajglasbeni kontekst. Rezultat raziskovanja je bil vpogled v glasbeno življenje Zanzibarja s poudarkom na glasbenih stilih, plesih in glasbilih.

In kdo mi je pomagal med bivanjem v Tanzaniji? Nekateri člani jugoslovanskega veleposlaništva, predstavniki nekaterih jugoslovanskih podjetij, predstavniki tamkajšnjih državnih institucij in posamezniki, ki sem jih sproti spoznaval. Posebej sem bil vesel pomoči tehnika na zanzibarski radijski postaji, ki mi je popravil pokvarjeni magnetofon. Kot diplomant ljubljanske univerze je odlično govoril slovensko. Čeprav sem ves čas upošteval predpisane ukrepe za zdravstveno zaščito, sem imel po vrnitvi v krvi bistveno povečano število eozinofilov. Po neuspešnem zdravljenju sem si »čudežno« opomogel s sokom rdeče pese.

Med doživetji na terenu sem si posebej dobro zapomnil dogodek iz Dar-es-Salaama nekaj dni po pristanku v Tanzaniji. V pristanišču sem se po naključju vkrcal na ladjo, ki me je pripeljala na »drugo obalo«. Tam sem se sprehajal in fotografiral, dokler me naenkrat niso obkolili oboroženi ljudje v uniformah in me odpeljali do nadrejenega. Ta mi je povedal, da sem v vojaški

Avtor prispevka kot član orkestra Gamelon (levo prof. Mantle Hood) (Objavljeno v UMBC vol.7, no.3, str 8)

postojanki in da mi morajo vzeti film. Zaradi omejenega števila filmov, ki sem jih imel s sabo in zato, ker je bilo na tem filmu že nekaj pomembnih posnetkov, sem skušal »diplomatsko« preprečiti, da bi mi ga zaplenili. Priporočila in potrdila o raziskovalni naravi mojega bivanja niso zalegla. Moj sogovornik je bil na srečo velik ljubitelj glasbe, tako da sva postopoma s pogovora o neizogibnem uničenju filma prešla na pogovor o skupnih značilnostih in razlikah pri dojemanju glasbe v Afriki ter Evropi. Nekaj ur kasneje sva se razšla kot stara prijatelja, film pa je ostal v fotoaparatu.

Kaj je poučnega v prvem dejanju? Predvsem je treba upoštevati pot, za katero verjamemo, da je »prava«. Imeti je treba ali pa poiskati mentorja (če ga še nimamo), ki je pripravljen podpreti pobudo. Pri nakupu opreme ne smemo varčevati (iz dveh poceni kupljenih filmov nisem dobil nobene slike). Imeti je treba priporočila in nekaj diplomatskih sposobnosti. Upoštevati je treba tudi zdravstvene nasvete in verjeti, da se bo vse srečno izteklo.

Drugo dejanje: Ljubljana - Egipt

Med tremi glasbenimi stili na Zanzibaru (ngoma, tarab, beni) me je najbolj zanimal tarab, ki se je na otoku uveljavil v 19. stoletju po zaslugi egipčanskih glasbenikov, ki so nastopali v sultanovi palači. Tako se mi je porodila ideja, da bi raziskovalno delo nadaljeval v

Egiptu. Na tečajih sem se začel učiti arabščino in iskati knjižno ter zvočno gradivo o Egiptu, predvsem o tamkajšnji ljudski plesni glasbi. Podiplomski študij (1985-1988) sem vpisal na Oddelku za muzikologijo Filozofske fakultete v Ljubljani in začel iskati možnosti za pridobitev štipendije. Jugoslavija in Egipt sta imela pogodbo o znanstvenem in tehničnem sodelovanju, tako da je vsaka republika in pokrajina nekdanje federacije imela »dostop« do ene štipendije. Prepričan sem bil, da bo pridobitev štipendije, ob predložitvi dobrega raziskovalnega načrta, zgolj formalnost, pa sem se krepko motil. Zataknilo se je že ob sprejemanju teme. Na mentorsko mnenje o nerelevantnosti teme, češ kaj pa imamo mi skupnega z Egiptom, nisem mogel vplivati. Pomagala pa sta dva kompromisa: somentorstvo in primerjalna zasnova teme, pri kateri sem poleg Egipta obravnaval še jugovzhodni del takratne domovine, torej Kosovo. Magistrska naloga je, tako kot diplomska, temeljila na deskripciji – poleg regionalne predstavitve glasbenih stilov, plesov in glasbil sem primerjal še pet izbranih glasbeno-plesnih pojavov v Egiptu in na Kosovu.

Naslednji zaplet je bil s samo štipendijo. V skladu z meddržavno pogodbo bi moral egipčanski urad za mednarodno sodelovanje dobiti potrdilo ustrezne institucije v Egiptu, da na podlagi raziskovalnega načrta in priporočil sprejema tujega študenta, in to potrdilo poslati jugoslovanski strani. Vsi kandidati z območja

Jugoslavije so že zdavnaj imeli v rokah potrdila o sprejemu, sam pa sem iz dneva v dan zaman čakal pošto. Ker ni zalegla nobena uradna intervencija, sem se odločil odpotovati na lastne stroške in »na licu mesta« ugotoviti, kje se je zataknilo, in hkrati opraviti raziskovalno delo v obsegu, kot ga omogočajo omejena sredstva. Usoda je hotela, da sem se ob neki priložnosti, približno deset dni po prihodu v Egipt, ustavil na fakulteti za glasbeno vzgojo in izobraževanje ene izmed kairskih univerz in se srečal s predstojnico. Ko je rekla: »O, Vi ste Svanibor Pettan, jaz vem za Vas ...«, sem bil presenečen, ko pa je nadaljevala stavek: »... saj Vaša dokumentacija že nekaj mesecev leži na moji mizi«, sem mislil, da bom eksplodiral. Hitro je ugotovila, da se na to izjavo ne bom odzval z nasmehom in me takoj potolažila z odličnimi egipčanskimi sladkarijami. Naslednji dan sem začel dobivati štipendijo.

Kdo mi je pomagal v Egiptu? Če v prvem obdobju ne bi srečal duhovnika hrvaškega rodu, ki mi je dal streho nad glavo, mogoče nikoli ne bi imel priložnost odkriti, zakaj mi že prej niso odobrili štipendije. Ker je štipendija zadostovala samo za kritje stanovanjskih stroškov in skromno prehranjevanje, sem moral denar za raziskovalno delo pridobiti drugače. Učil sem v šoli za jugoslovanske otroke, vodil zbor in imel, po zaslugi »odkritja« staršev, da imajo muzikalne otroke, vse več zasebnih inštrukcij iz glasbe. Predstavljal sem se v strokovnih institucijah in sproti spoznaval profesorje, študente in druge posameznike, med njimi tudi uglednega glasbenika in razgledanega človeka, s katerim sem redno »tehtal« svoje ugotovitve. Žal je te stike pretrgala njegova smrt, še vedno pa si dopisujem in se srečujem z nekdanjo študentko, ki mi je pomagala pri študiju arabskih virov.

Kaj je poučnega v drugem dejanju? Kompromis (pri izbiri teme) ni nujno slab – zlasti kadar ni alternativne rešitve. Če je posameznik dovolj zagnan, mora biti pripravljen tvegati (vložiti denar, odpotovati v »neznano«) in verjeti v srečen izid. Dodatna sredstva si je mogoče priboriti na terenu samem. O ugotovitvah in virih je koristno in nujno debatirati s predstavniki kulture, v kateri poteka raziskovanje. Z ohranjanjem stikov po končanem terenskem delu pa lahko dobi raziskovalec odgovore tudi na tista vprašanja, ki so se pojavila že ob analizi gradiva in pisanju študije.

Tretje dejanje: Baltimore - Kosovo

Na podlagi spoznanja, da v svetovni etnomuzikološki literaturi prevladujejo drugačni raziskovalni pristopi in metodološki prijemi kot pri nas, sem se odločil, da študij nadaljujem v državi, ki si na tem področju največ prizadeva, torej v ZDA (1988–1992). Čeprav je bila pot do ameriške štipendije objektivno dokaj zahtevna, se mi je po izkušnji s pridobivanjem egipčanske štipendije zdela lahka. Če povem, da je bilo geslo podiplomskega programa iz etnomuzikologije na izbrani ameriški univerzi »Glasba kjerkoli in kadarkoli«, je takoj jasno, da z mentorjem nikoli nisva razpravljala o relevantnosti katerekoli teme za katerokoli nacionalno kulturo. Ob univerzitetnem študiju glasb sveta v njihovih

sociokulturnih kontekstih, neposrednem raziskovanju (na primer indijski pow-wow in bluegrass) in igranju v ansamblih (na primer balijski in javanski gamelan ter ansambel za turško klasično glasbo) sem počasi razmišljal tudi o geografskem območju, na katerem se bom lotil raziskovanja. Bistvo je bilo zasnovati disertacijo problemsko in z neposrednim raziskovanjem poiskati odgovore na zastavljena vprašanja.

Burma, današnji Mjanmar, je bila prva želja na seznamu. Ob vseh resnih načrtih je v ospredje prihajal vedno enak problem: vojna, ki v tej državi divja že dolga leta. Druga želja je bila Somalija. Navezal sem inicialne stike z uradniki in raziskovalci ter se začel poglobljati v literaturo in posnetke. Žal se je tudi v Somaliji začela vojna. Pomislil sem na kompromis, ki sem ga sklenil ob temi magistrske naloge, ko sem moral poleg v Egiptu opraviti raziskave še na Kosovu in odločitev je padla: raziskoval bom interakcijo romskih glasbenikov z raznovrstnimi publikami na Kosovu in skušal definirati parametre njihove kreativnosti. S fokusiranim terenskim delom, ki je temeljilo na novih metodoloških izhodiščih, sem v poletnih mesecih med letoma 1989 in 1991 nadaljeval raziskovalno dejavnost, ki sem jo iniciral že leta 1983. Zato sem do začetka vojne ob razpadu Jugoslavije leta 1991 lahko dokončal terensko raziskovanje. Disertacija je nastala na podlagi obsežnega zbranega gradiva.

Kdo mi je finančno pomagal pri raziskovanju na Kosovu? Prihranki od ameriške asistentske plače in finančna pomoč moje takratne matične ustanove, Inštituta za etnologijo in folkloristiko, so zadostovali za kritje stroškov, tako da štipendije sploh nisem potreboval. Po drugi strani so mi pomagali domačini, pripadniki različnih etničnih skupin, ki so mi zaupali v času naraščajoče splošne nezaupljivosti. Večkrat sem se v različnih življenjskih okoliščinah prepričal, da so sogovorniki imenu mojega romskega gostitelja v Prizrenu pripisovali večji pomen kot vsem priporočilom skupaj.

Čeprav nisem bil več na zunajevropskem terenu, nevsakdanjih izkušenj ni manjkalo. Nekega dne leta 1990 sem se v najetem avtu z beograjsko registrsko tablico pripeljal v etnično mešano vas. Navzočim vaščanom srbske narodnosti sem se na njihovo željo predstavil in odšel v romski del naselja. Čez manj kot pol ure je prišel neki fantiček in mi prenesel sporočilo, naj grem takoj nazaj k avtu, kajti z mano se hočejo pogovoriti miličniki. Zbrana je bila vsa vas in čakala na razplet. Miličnika sta sicer pregledala potrdila o znanstveni naravi mojih raziskovanj in priporočila znanstvenih institucij, vztrajala pa sta še naprej pri svoji trditvi, da sem novinar. »Ti si premlad, da bi bil lahko znanstvenik. Znanstveniki imajo dolge bele brade,« je trdil eden. Čez nekaj časa sem obupal ob spoznanju, da noben argument ne zaleže, in zahteval sem, naj me nehata vsaj »tikati« in mi začneta »vikati«, tako kot sem jaz njih. To sem dosegel, čeprav šele v zadnjem stavku, ki sta mi ga namenila: »Dobro, potem izginite in naj vas nikoli več ne zaslediva tukaj.«

Kaj je poučnega v tretjem dejanju? Vedno se lahko zgodi, da zaželeno območje za raziskovanje ni dostopno, zato je treba imeti realne cilje. Medčloveški odnosi in

zaupanje domačinov so na terenu pogosto več vredni kot potrdila in priporočila uradnikov, čeprav tudi teh ne kaže podcenjevati. V politično negotovih časih je sicer težje raziskovati kot v urejenih razmerah, toda znanstvenik lahko obrne tudi nevšečnosti sebi v prid in jih vzame kot del neposrednega raziskovalnega procesa. Če že naleti na silo, ki ne upošteva argumentov, naj ravna v skladu z reko »pametnejši popušča«.

Prizor s terenskega raziskovanja. Zanzibar, 1982 (foto: Philemon Mollo)

Sklepno dejanje

V prvih dveh dejanjih sem se iz Evrope odpravil na zunajevropska območja in z raziskovalnimi prijemi, značilnimi za del

Evrope, iz katerega izhajam, obravnaval zunajevropske glasbene kulture. V tretjem dejanju sem se z zunajevropskega območja odpravil v Evropo in z zunajevropskimi (čeprav zahodnjaškimi) raziskovalnimi prijemi obravnaval izbrano temo na evropskem ozemlju. Menim, da da predvsem tretje dejanje jasno vedeti, da bistveno vprašanje sploh ni »kje«, temveč »kako«. Zato tiste slovenske kolege, ki menijo, da slovenske teme niso zanimive za mednarodne etnomuzikološke kroge, prepričujem, da problem ni v samem gradivu, temveč v raziskovalnem pristopu in načinu prezentacije. To misel bo vsekakor treba upoštevati ob razširitvi raziskovanja na glasbeno življenje Slovencev v zunajevropskih državah, pa tudi na manjšine v Sloveniji.

Našim študentom želim, da bi obravnavali čim več zanimivih in koristnih tem z vsega sveta, mentorjem pa, da predlaganih tem ne bi odklanjali zaradi njihove »zunajevropskosti« ali domnevne nacionalne nerelevantnosti, temveč da bi jih pri odločanju vodila le strokovna merila – kakovost zasnove projekta in možnost izpeljave raziskovanja. Somentorstvo, uveljavljena medbibliotečna izposoja, vse bolj založene knjižnice, knjigarne in trgovine z nosilci zvoka, cenovna dostopnost terenske opreme in navsezadnje možnost štipendiranja in sponzoriranja omogočajo Slovincem dostop do raziskav raznovrstnih glasbenih vsebin v Sloveniji in tudi po svetu. Zato ob nevprašljivem spoštovanju slovenske etnomuzikološke tradicije, utemeljene na raziskovanju ljudske glasbe lastnega ljudstva na tako imenovanem slovenskem etničnem ozemlju, zagovarjam tematsko in metodološko obogatitev izhodišč in pozdravljam njihovo uveljavitev v etnomuzikološki praksi.

